

Ongelmana evoluution ja järjen suhde

■ MARKUS LÅNG

Thomas Nagel: *Mieli ja kosmos: Miksi materialistis-darwinistinen luontokäsitys on lähes varmasti epätosi*. Suomentanut Lauri Snellman. Basam Books 2014.

Thomas Nagelin teos *Mieli ja kosmos* on hämmentävää luettavaa. Paitsi että kirjan suomennos on amatöörimäinen ja sekava, kirjassa tunnutaan hyökäävän darwinilaista evoluutioteoriaa vastaan sellaisin perustein, jotka eivät liity juurikaan aiheeseen.

Charles Darwinin tutkimuksista juontuva evoluutioteoria on tiedeyhteisön hyväksymä käsitys, jonka tueksi on olemassa niin paljon empiiristä aineistoa, että kumoamisyritys vaikuttaa hämmentävältä. Nagelin teos onkin joutunut Yhdysvalloissa laajan kiistelystä kohteeksi, sillä alaotsikkonsa perusteella kirja tuntuu hyökkää-

vän evoluutioteoriaa vastaan. Nagel torjuu sekä teismien että älykkään suunnittelun, mutta hänen mukaansa älykkään suunnittelun kannattajat ovat osoittaneet evoluutioteoriasta vakavasti otettavia ongelmia (s. 58).

Nagel moittii uusdarwinismia siitä, ettei sen avulla voitaisi selittää tietoisuuden ja järjen syntyä. Nähdäkseni on kuitenkin liikaa vaadittu, että evoluutioteorian pitäisi selittää psyykkisten ilmiöiden ja järjen ontologiaa – tähän johtaisi evoluutiopsykologiaan, jonka Nagel torjuu. Riittää, että niiden synnylle jää tilaa.

Nagelin arvostelun kohteena on materialismi, jonka hän käsittää reduktionistisesti. Hän viittaa emergenssiopin etuihin mutta jättää huomiotta, että emergenssioppi voidaan kuvata myös epäreduktiiviseksi fysikalismiksi. Koska Nagel ei tunnista tällaista mahdollisuutta, hänen antireduktionisminsa etenee suuntaan, jota en osaa pitää tarkoituksenmukaisena – hän nimittäin uumoilee jonkinlaisia teleologisia lainalaisuuksia, jotta esimerkiksi arvojen olemassaolo voidaan selittää.

Mieli–ruumis-ongelma on emergenssiopissa keskeinen mutta ei ainoa selityskohde. Nagel tuntuu ajattelevan, että tietoisuus olisi aineen itsensä ilmiö ja että siksi materialistinen tiede ei kykene sitä selittämään. Hänen esitystapansa saa oletettamaan, että evoluutioprosessi olisi pyrkinyt jotenkin tavoitteellisesti synnyttämään tietoisia olentoja. Näinhän ei evoluution luonteen vuoksi voi ilmeisestikään olla.

Nagelin teoksen ansiona voidaan pitää sitä, että hän pyrkii jäsentämään ja analysoimaan erilaisia filosofisia jäsenysvaihtoehtoja

sekä erottaa historiallisen ja rakenteellisen (konstitutiivisen) näkökulman ja osoittaa, millaisiin seikkoihin lukijan on otettava kantaa. Hän tarkastelee esimerkiksi pansykismin ja teismien heikkouksia ja torjuu ne (s. 78, 120). Ongelmallisena pidän kuitenkin sitä, että hän torjuu emergenssiopin liian yksioikoisesti (s. 111–113) ja vetoaa teleologiaan (mm. s. 192).

Emergenssiä esiintyy kaikilla olevaisen tasoilla. Esimerkiksi kulta-atomit, joilla ei ole muotoa, väriä eikä ulottuvaisuutta, voivat muodostaa kultahipun, jolla on nuo ominaisuudet. Pelkkä moneus riittää synnyttämään jotakin, millä on makrofysikaalisia ominaisuuksia. Yksityisillä kulta-atomeilla on piilevä ominaisuus, *potentia*. Kun riittävän moni atomi kerääntyy yhteen, muodostuu aineellinen kappale, vaikka yksityisillä atomeilla ei ole aineellisia ominaisuuksia. Tuollaisia potentioita on maailmankaikkeudessa äärettömästi, niistä toteutuu vain pieni osa, ja voimme kuvitella ja järjestää niitä jonkin verran lisää (mm. kriittinen massa).

Itse olen jäsentänyt ilmiötä esittämällä, että emergentit ominaisuudet ovat kyllä lähtökohtaisesti epifenomeeneja, mutta jotkin epifenomeenit kykenevät pitämään itseään yllä vaikkapa sitomalla energiaa ja jotkin vaikuttamaan aineelliseen perustaansa niin kuin psyyke ohjaa tajuntaa ja tajunta ruumista. Epifenomeenit toteutuvat tilassa (ikkunassa), jonka alemman tason ominaisuudet jättävät avoimeksi, ja monimutkaistuminen voi edetä vain tuollaisten ikkunoiden kautta; tämä ei kuitenkaan ole teleologinen ilmiö vaan alkeishiukkasten ominaisuuksista juontuva ontolo-

ginen polku. Mieli ei siis toimi fyysisen lakeja vastaan vaan niiden mahdollistamassa tilassa. Aivoisahan ei tapahdu mitään ihmeellistä tai yliluonnollista.

Toisin kuin Nagel, en siis näe mitään ihmeellistä enkä tarkoitushakuista (teleologista) siinä, että sopivissa oloissa sattumalta ja pitkän ajan kuluessa elottomasta aineesta syntyy monistuvia molekyyliä ja monistumisen epävarmuus johtaa vähitellen siihen, että syntyy yhä mutkikkaampia molekyyliä, koska joskus harvoin virheiden seassa on sellaisia uudennoksia, jotka monistuvat entistä tehokkaammin.

Kirjansa viimeisessä luvussa Nagel tuntuu kannattavan jonkinlaista arvorealismia, mutta tämä vaikuttaa varsin ongelmalliselta. Mielekkäämmältä tuntuu, että jokaisessa yksityisessä tilanteessa emergoituu sumea eettisten menettelytapojen joukko ja hyveellinen yksilö voi toiminnassaan tavoittaa parhaan mahdollisen ratkaisun. Samaa menettelyä ei voi soveltaa eri tilanteisiin: joskus on parempi päästää sairas eläin tuskistaan, joskus lääkittää sitä.

Mielen ja kosmoksen pahin ongelma on heikkolaatuinen suomenos. Teksti vaikuttaa koneellisesti käännettyltä, ja se on täynnä käsittelemättömiä virkkeitä: ”Projektillani on tuttu muoto toteuttaa joukko yhdessä mahdottomalta näyttäviä ehtoja” (s. 54). ”Luultavasti vastaus riippuisi mentaalisten organismien kelpoisuuden tekemiseksi riippuvaksi mielestä” (s. 105). Suomennos on käytännössä hyödytön, koska lukija joutuu vähän väliä tarkistamaan alkuteoksesta, mitä kirjoittaja on oikeastaan tarkoittanut.

Kirjan suomentaja ei ole kyen-

nyt tuottamaan sujuvia, yksihahmotteisia suomenkielisiä lauseita, vaan hän on toistanut lähtötekstin rakenteita orjallisesti ja kirjaimellisesti. Käännös kärsii vierasvoittoisesta sanonnasta, monihahmotteisista rakenteista, häiritsevästä samasijaisuudesta ja välimerkkivirheistä. Englanninkielisten lauserakenteiden orjallinen jäljittely on johtanut kielenvastaisiin verbi-rakenteisiin ja lauseenvastikkeisiin ("argumentoi voivamme olettaa"). Kirjaimellinen "täsmällisyys" ei johdakaan viestin sujuvaan välittymiseen vaan kääntyy tarkoitustaan vastaan.

Lisäksi kääntäjä on ihastunut pitkiin genetiiviketjuihin, joita on vaikea jäsentää, vaikka ne lukisi monta kertaa: "humelaisen perinteen antirealistisen kannan moraalin" (s. 163), "systemaattisen ja ristiriidattoman yleisten käytännöllisten ja moraalisten perusteiden ja periaatteiden löytämisen prosessin" (s. 174). Sivulla 83 lukija jää ihmettelemään, mikä on "Wittgensteinin filosofian tehtävä".

Suomennos kärsii kauttaaltaan substantiivitaudista, muun muassa siksi että kääntäjä toistaa alkutekstin nomini+infinitiivi-rakenteita eikä yritäkään korvata niitä suomenmyönteisillä ratkaisuilla: "tavan yhdistää", "kyky havaita", "kyvystä havaita", "kyvystä selittää", "voimavarat selittää", "mahdollisuus yhdistyä", "mahdollisuutta muodostaa", "syy olla", "tavan sisällyttää", "kykyyn käsittää" *et cetera ad nauseam*. — Samat ongelmat vaivaavat myös "kääntäjän esipuhetta".

Heikkolaatuinen suomennos tekee Nagelille karhunpalveluksen. Lukija jää ihmettelemään paitsi suomennoksen täsmällisyyttä myös Nagelin ajattelua. Viimeis-

tään kustannustoimittajan olisi pitänyt puuttua käännöksen vikoihin.

Kirjoittaja on helsinkiläinen filosofian tohtori ja suomentaja.